

УДК 316.477

Г.-М. М. Сання

*Національний технічний університет "Харківський
політехнічний інститут"*

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК ПРОЦЕС: ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ

У статті аналізуються результати дослідження процесу професійного самовизначення учнівської молоді. Результатом процесу професійного самовизначення стають зміни в свідомості особистості щодо вибору сфери професійної діяльності, які ведуть особистість до формування її професійних інтересів, потреб і, в кінцевому рахунку, до свідомого вибору професії.

Ключові слова: професійна орієнтація, професійне самовизначення, стадії професійного самовизначення, світ професій.

Проблема професійного самовизначення розглядалася широким колом вітчизняних вчених. Серед філософів і соціологів, які досліджували цю проблематику, слід назвати Є. Головаху, В. Шубкіна, В. Осовського [1–3], психолого-педагогічним аспектам професійного самовизначення та професійної орієнтації були присвячені роботи М. Захарова, Є. Климова, Є. Павлютенкова, С. Чистякової, П. Шавіра, Б. Федоришина, А. Титми [4–8] та інших дослідників. Серед робіт, де емпірично розглядалося професійне самовизначення молоді, слід вказати на дослідження А. Уколової [9;10], комплексне дослідження "Молодь на порозі самостійного життя" (11), в яких аналізуються причини та мотиви вибору професії старшокласниками. Однак у цих та в інших роботах не розглядається системно ні сам процес становлення професійного вибору, його динамічні зміни в часі, синхронні з дорослішанням школярів, ні фактори, що спричиняють ці зміни.

У теоретичній моделі процесу професійного самовизначення учнівської молоді, що була представлена в роботах [7; 12], він розглядається як багатопланова динамічна в часі діяльність, в якій виразно виділяються три стадії. Перша з них – стадія професійного самовизначення, якій відповідає вікова група від 6–10 років, характеризується тим, що в цей час домінують дитячі потреби, професійні ролі програються у фантазії, відбувається зародження професійних інтересів та професійних намірів, формування професійних можливостей. У другій стадії професійного самовизначення – вікова група від 10–14 років – проходить формування професійних інтересів, професійних уподобань та професійних намірів, з'являються певні знання щодо професій-

них вимог й професійного життя, розвиток професійних можливостей. Третя стадія професійного самовизначення учнівської молоді – вікова група від 14–18 років – диференціація та інтеграція професійних інтересів, прийняття рішення, щодо вибору професії та шляху фахового навчання й підготовки.

Метою статті є аналіз отриманої емпіричної інформації щодо професійних орієнтацій учнівської молоді на різних стадіях професійного самовизначення, рівня професійної свідомості учнів та факторів її формування у часі, відомостей щодо цінностей та мотивацій у виборі професії. Результат аналізу буде корисним для ефективної організації системної профорієнтаційної роботи з учнівською молоддю.

З цією метою було проведено соціологічне дослідження в загальноосвітніх школах м. Харкова та Харківської області. Об'єкт емпіричного дослідження було диференційовано за трьома віковими групами – молодша вікова група – учні 1–4-х класів (6–10 років); середня вікова група – учні 5–8-х класів (10–14 років); старша вікова група – учні 9–10-х класів (14–17 років). Предметом дослідження були стан та особливості формування професійного самовизначення учнівської молоді. У березні – квітні 2010 р. було проведено перший етап – масове анкетне опитування учнів 5–11-х класів (581 особа), а в квітні 2011 р. здійснено другий етап дослідження – формалізоване інтерв'ювання учнів 1–4-х класів (92 особи). Загалом було опитано 673 респонденти, з них 51% – дівчата і 49% – хлопці.

Результати дослідження показали, що на **першій стадії професійного самовизначення** переважна більшість респондентів як у цілому по масиву (72%), так і по окремих групах (вікових, статевих і т. ін.) вважає головним у професії можливість добре заробляти. Водночас респонденти серед основних мотивів вибору професії виділяють також можливість бути корисними людям, суспільству (22%), бажання досягти успіху в житті (14%), реалізувати свої здібності (11%). Ці мотиви складають мотиваційний комплекс на першій стадії професійного самовизначення молоді.

Як відомо, серед елементів внутрішнього світу особистості чи не найважливішими виступають система цінностей та ціннісних орієнтацій як її головні соціальні характеристики. Виступаючи своєю соціальною системою координат індивіда, ціннісні орієнтації, хоча і формуються суспільством, водночас створюють таку основу особистості, яка значною мірою стає незалежною від нього та виконує функції механізму саморегуляції її поведінки, виступають елементами внутрішньої структури особистості, що визначають стратегічну мету її життя [13]. У ході дослідження було виявлено, що основними цінностями для учнівської молоді на цій стадії професійного самовизначення є: дружна сім'я, здоров'я, любов, освіта, взаєморозуміння з батьками, а цікава творча робота після закінчення школи посідає лише одинадцяте місце в ієрархії ціннісних орієнтацій. Цікавим виявився той факт, що на такі цінності, як творча праця, реалізація своїх здібностей, незалежність, са-

мостійність, більшою мірою зорієнтовані ті респонденти, чії батьки мають вищу освіту. В контексті аналізу освітніх цінностей учнівської молоді цікаво й те, що основна маса учнів 1–4 класів після закінчення школи планує продовжити навчання – 66% у вищих навчальних закладах та 8% респондентів хочуть навчатися в технікумах та коледжах.

Важливою складовою процесу професійного самовизначення особистості є її орієнтації у світі професій та у сферах її майбутньої професійної діяльності. Як не дивно, на першій стадії професійного самовизначення лише 5% опитаних учнів молодших класів вважають, що не визначилися з вибором професії. І хоча вони мають певні уявлення про зміст таких професій, як автомеханік, будівельник, водій, бармен, офіціант, перукар, кухар (кулінар), медсестра, вчитель, перекладач, депутат (політик), фотограф, артист, музикант, священник, ветеринар, архітектор, фермер тощо, проте зміст багатьох сучасних професій, запропонованих в опитуванні (наприклад, ріелтер, юрисконсульт, аудитор, соціолог і т.п.) залишається для них невідомим. Загалом перелік професій, які обирають учні на першій стадії професійного самовизначення, невеликий. Орієнтація на певний вид діяльності і вибір професії набуває і більш широкого значення, виступаючи однією із сторін орієнтації соціальної – спрямованості індивіда на входження в певний соціальний клас, прошарок, соціальну групу суспільства. Професійний вибір молоді можна розглядати в тісному зв'язку з феноменом професійного престижу, що відображає їх значимість і авторитет у громадській думці. Дослідження показало, що найпрестижнішими професіями учні на першій стадії свого професійного самовизначення вважають такі: лікар (28%), міліціонер (24%), депутат (23%), охоронник (22%). Цікавим виявився той факт, що професії економіст, юрисконсульт, підприємець, як недостатньо відомі учням, не посіли пріоритетних місць. Менш престижними учні вважають також професії: вчитель (12%), слюсар (10%), продавець (9%), священник (8%), фермер (7%).

На формування процесу професійного самовизначення суттєво впливають уявлення учнівської молоді про свої здібності. Про їх своєрідність школярі судять не тільки за успіхами у навчанні, але й за досягненнями в найрізноманітніших видах діяльності. Аналіз самооцінки учнів 1–4-х класів свідчить про те, що абсолютна більшість із них (93%) переконані, що вони мають певні здібності, якості, таланти, нахили, які можуть визначити їхній професійний вибір. Так, 60% респондентів вважають, що більш за все їм вдається художня діяльність (тобто вміння малювати, співати, танцювати, займатися музикою або акторською справою), добре вирішувати математичні задачі вдається 40% респондентам, мають певні нахили до роботи з технікою – 30% респондентів, і лише 6% учнів вважають, що ніяких певних здібностей або нахилів вони не мають. Однак при цьому лише третина респондентів заявили, що отримують додаткові знання, щоб розвивати свої здібності, якості, таланти, нахили для оволодіння майбутньою професією, 7% – планують займатися розвитком своїх

здібностей, нахилів, а 49% респондентів хоча й виявили бажання розвивати свої здібності, якості, таланти для оволодіння майбутньою професією, але нічого для цього не роблять, і 6% опитаних такого бажання взагалі не мають.

Основну інформацію про світ професій, їх зміст та умови праці молодші школярі отримують головним чином від батьків – 51%. Також важливими джерелами інформації про світ професій для учнів є ЗМІ (25%), Інтернет (20%), друзі (20%) та представники різних професій (20%). Дослідження показало, що програми з профорієнтаційної роботи, які впроваджуються у загальних освітніх школах, діють неефективно і потребують невідкладного вдосконалення. Так, 85% респондентів ніколи не отримували інформацію про світ професій та їх зміст від представників центру зайнятості, 75% респондентів – від психологів та 16% – від учителів. При цьому з'ясувалося, що переважна більшість опитаних учнів (86%) має бажання отримувати додаткову інформацію стосовно вибору професії. При цьому школярі зацікавлені в тому, аби в школі проводилися такі заходи з профорієнтаційної роботи, як екскурсії на підприємства (84%), зустрічі з представниками різних професій (82%), можливість проходити практичні заняття на різних підприємствах (76%), психологічні тестування, тренінги (71%), групові заняття (66%) та індивідуальні заняття (64%).

Аналіз **професійного самовизначення на другій стадії** цього процесу показує, що близько 90% опитаних учнів 5–8-х класів уже визначилися з вибором майбутньої професії. Вони планують стати лікарями, підприємцями, акторами, дизайнерами, військовослужбовцями, професійними спортсменами, програмістами, міліціонерами. У порівнянні з першою стадією професійного самовизначення перелік професій, які обирають школярі, збільшився. Мотиви вибору професії з часом набувають певних змін. Основними з них на цій стадії є: можливість добре заробляти (90%), можливість бути корисним людям, бажання досягти успіху в житті (68%), реалізувати свої здібності, свої таланти (45%), мати високий статус у суспільстві (28,5%).

Учні 5–8-х класів мають деякі уявлення про зміст певних професій та інколи мають власний досвід роботи за деякими з них. Але немало респондентів (15–22%) не чули про ряд професій, або чули тільки їх назву, або не мають уявлення про їх зміст (зокрема таких професій, як лінгвіст, ріелтер, вебдизайнер, юрисконсульт). Престижними професіями на цій стадії серед школярів уже вважаються професії директора (організації, підприємства) (52%), актора (44%), економіста (42%), менеджера (39%), нотаріуса (38%), підприємця (48,8%), журналіста (42%), косметолога (33%), лікаря (30%). Певна частина опитаних (13–18%) до престижних професій відносить також і професії перукаря, автомеханіка, бармена, медсестри.

З часом проходить зміна й основних життєвих цінностей школярів. Так, до основних цінностей учні 5–8-х класів відносять здоров'я, дружну сім'ю, взаєморозуміння з батьками, любов. В ієрархії ціннісних орієнтацій учнівської молоді на другій стадії професійного самовизначення освіта посідає третє

місце, а цікава творча робота після закінчення школи піднялася з одинадцятого на п'яте місце. Однак основною вимогою до професії на цій стадії респонденти, як і на першій стадії, вбачають свою зацікавленість у роботі – 70%. При цьому вони вважають, що професія мусить також відповідати їхнім здібностям (68%), надавати можливість самостійно приймати рішення (48%), забезпечувати високу оплату (40%), мати суспільний попит (32%). У порівнянні з учнями 1–4-х класів на другій стадії професійного самовизначення спостерігається більш активна позиція школярів щодо розвитку своїх здібностей, талантів, нахилів. Дані дослідження показали також, що 29% опитаних учнів 5–8-х класів збираються після закінчення школи навчатися в технікумах і коледжах (у порівнянні: 8% серед учнів 1–4-х класів), планують поступати до вищих навчальних закладів 25% респондентів (67%, відповідно), служити в армії мають намір 19% респондентів (7% відповідно) та 11% респондентів ще не визначилися з планами на навчання в майбутньому (6% відповідно).

І для цієї вікової когорти батьки залишаються найбільш вагомим фактором впливу на професійні орієнтації – 42% респондентів вказали, що батьки регулярно надають їм інформацію та поради щодо світу професій та вибору майбутньої професії. Також, як і на першій стадії професійного самовизначення, вагомим залишається вплив ЗМІ, Інтернету та друзів на професійні орієнтації молодшої людини. Цікаво, що друзі впливають на вибір професії більше, ніж вчителі, шкільні психологи та працівники центру зайнятості. При цьому 21% респондентів відмітили, що регулярно отримують інформацію про світ професій від друзів; ніколи не отримували її від учителів – 16%, від шкільних психологів – 40% та від представників центру зайнятості – 51%. Переважна більшість школярів (80%) на першій стадії професійного самовизначення виявили зацікавленість щодо проведення в школі різних заходів з профорієнтаційної роботи.

На третій стадії професійного самовизначення, як показали результати дослідження, основними цінностями для учнів 9–11-х класів є: здоров'я, дружна сім'я, взаєморозуміння з батьками, освіта, любов, матеріальний добробут. І в порівнянні з другою стадією цікава творча робота після закінчення школи вже посідає не п'яте місце в ієрархії ціннісних орієнтацій, а лише восьме. Водночас старшокласники, на відміну від молодших респондентів, помітно більш відповідально ставляться до вибору професії як передумови свого життєвого успіху, і для них домінуючими мотивами цього стають: бажання досягти успіху в житті (62%), можливість реалізувати свої здібності, свої таланти (60%), добре заробляти (52%) та мати високий суспільний статус, який може надати професія (24%). Тут бачимо суттєві зміни з віком у мотиваціях вибору професії: так, основними мотивами учні 1–4-х класів відзначили: можливість добре заробляти (72%), можливість бути корисними людям, суспільству (23%), а учні 5–8-х класів – можливість добре заробляти (90%), бажання досягти успіху в житті (68%), можливість бути корисними людям, суспільству (52%).

Зазначимо, що на третій стадії професійного самовизначення лише 12% опитаних юнаків та дівчат так і не визначилися з вибором майбутньої професії. Переважна більшість респондентів вирішили обрати певну професію остаточно і планують пов'язати свою професійну діяльність з економічно-фінансовою, юридичною чи медичною сферами або з мистецтвом. Серед професій старшокласники частіше обирають професії з високою зарплатнею: економіста, юриста, менеджера, лікаря, адвоката, програміста. Скоріше за все, учнівській молоді невідомо те, що ринок праці Харківщини уже тривалий час перенасичений спеціалістами таких професій. Тільки невеликий процент учнів планує стати автомеханіком, перукарем, слюсарем, водієм, кулінаром. При цьому, вагома частка респондентів (20%) уже має власний досвід трудової діяльності, переважно комерційного спрямування або надання послуг. Таке практичне ознайомлення із трудовими реаліями дорослого життя суттєво впливає як на спрямування трудової діяльності, так і на безпосередній вибір професії. Слід зазначити, що в порівнянні з попередніми етапами перелік обраних респондентами професій значно розширився та став різноманітнішим. При цьому й оцінка престижності професій на третій стадії професійного самовизначення помітно відрізняється від оцінок молодших школярів. Так, старшокласники вважають престижними професії депутата (політика) (53%), директора організації (40%), нотаріуса (33%), економіста (30%), менеджера (28%), журналіста (28%), перекладача (26%), актора (26%), тоді як на попередніх стадіях найбільш престижними були: лікар (28%), мільйонер (24%) (перша стадія професійного самовизначення); директор організації (52%), актор (45%), економіст (42%) (друга стадія).

Як засвідчили результати дослідження, 38% учнів 9–11-х класів планують після закінчення школи продовжити навчання у вищих навчальних закладах, 30% – продовжити навчання в технікумах, коледжі, 21% юнаків планують служити в армії і лише 7% респондентів планують одразу після закінчення школи не продовжувати свою освіту, а влаштуватися на роботу. (Слід відзначити, що подібний вибір школярі роблять уже на другій стадії професійного самовизначення). Переважна більшість учнів, які планують після закінчення школи продовжити навчання у вищому навчальному закладі, обираючи професію, враховують перш за все її престижність у суспільстві (48%). Учні ж, які планують продовжити навчання в коледжі, технікумі, найчастіше орієнтуються на комфортні умови праці (47%) та рівень заробітної плати (41%).

На третій стадії професійного самовизначення при виборі професії особливої ваги набуває зацікавленість молодих людей певними шкільними предметами. Так, схильність до професій системного адміністратора та програміста виявили ті школярі, яким цікава інформатика (67% респондентів), а ті респонденти, що люблять фізкультуру, не проти стати військовослужбовцями (66%), школярі, улюбленим предметом яких є право, цікавляться професією юриста (50%), а учням, яким подобається біологія, подобається й професія ветеринара (40%). Також переважна більшість опитаних учнів 9–11 класів (85%)

вважає, що вони мають певні здібності, якості, таланти, нахили, які можуть визначити їх професійний вибір. Але розвивають свої здібності, якості, таланти, нахили для оволодіння майбутньою професією 30% респондентів та ще 31% опитаних юнаків і дівчат планують займатися розвитком своїх здібностей, нахилів. Це дозволяє стверджувати, що на третій стадії професійного самовизначення особисті прагнення, власні здібності та схильності, мають найбільший вплив при виборі професії учнівською молоддю.

Одержані результати показують, що якщо для учнів 5–8-х класів найбільший вплив на вибір професії справляють батьки, однолітки та ЗМІ, то в учнів 9–11-х класах ієрархія факторів впливу на вибір професії зазнає певної трансформації. Так, для них провідним каналом одержання основної інформації про світ професій, їх зміст та умови праці стає Інтернет – про це заявили 42% опитаних нами юнаків та дівчат. На вплив батьків у виборі професії вказали 40% респондентів. Також основними джерелами інформації про світ професій для старшокласників є ЗМІ (31%), друзі (29%) та представники інших професій (23%). На цій стадії професійного самовизначення залишається низькою дієвість таких джерел інформації, як вчителі, психологи та працівники центру зайнятості. Однак, старшокласники, як і молодші учні, виявили бажання отримувати інформацію, мати бесіди та консультації з фахівцями стосовно вибору професії.

Таким чином, проведений аналіз результатів дослідження свідчить про те, що професійне самовизначення учнівської молоді з її дорослішанням та під впливом різноманітних факторів динамічно перетворюється. Стан професійного самовизначення учнівської молоді змінюється від стадії до стадії і являє собою складне утворення, притаманне певному віковому періоду. Отже, перша стадія професійного самовизначення характеризується низьким рівнем обізнаності учнів у світі професій, невеликим переліком професій, що обираються, та поверхневою оцінкою їх престижності, вузькою сукупністю мотивів вибору професії та вимог до неї, суто суб'єктивною самооцінкою своїх здібностей та відповідних освітніх планів. Основними джерелами інформації про світ професій для учнів є батьки, представники різних професій та друзі. На другій стадії професійного самовизначення у молоді з'являється більш ґрунтовні уявлення про зміст певних професій, а в окремих випадках – власний досвід роботи за деякими з них, у відповідності із цим збільшується й перелік обраних учнями професій. Актуальними джерелами інформації про світ професій стають батьки, ЗМІ, Інтернет та друзі. На третій, завершальній, стадії професійного самовизначення в учнівської молоді вже сформований певний рівень професійної свідомості, а саме: достатньо чітка орієнтація у світі професій, усвідомлення своїх здібностей, талантів, нахилів та бажання їх розвивати, зацікавленість різноманітними профорієнтаційними заходами. Молоді люди орієнтуються на саморозвиток особистості, домінуючими мотивами вибору професії стають: бажання досягти успіху в житті, можливість реалізувати свої здібності, свої

таланти. Джерелами інформації про світ професій, їх зміст та умови праці є передусім Інтернет та батьки. На цій стадії особливого значення при виборі професії набуває зацікавленість молодих людей у навчанні з певних шкільних предметів. Діагностовано також, що школярі практично не знайомі з реальною ситуацією на ринку праці у державі і обирають ті професії, у працевлаштуванні на які зараз є особливо високою конкуренція, а робітничі професії серед них взагалі не користуються популярністю. Причому значна частина школярів (68%) не планує працювати після школи, а навчатися у ВНЗ та технікумах.

Це вказує на певний перекид у процесі професійного самовизначення учнівської молоді, на те, що цей процес проходить значною мірою некеровано, без цілеспрямованого державного втручання. Очевидною є необхідність посилення програм з профорієнтаційної роботи, яка повинна проводитися працівниками центрів зайнятості та шкільними педагогами, надання цій роботі системного та фахового характеру, розробки нових соціальних технологій професійної орієнтації молоді.

Науково обґрунтована професійна орієнтація повинна бути побудована на глибокому соціологічному аналізі природи професійного самовизначення учнівської молоді – вивченні чинників та мотивів професійного самовизначення та їх системного взаємозв'язку. Результатом процесу професійного самовизначення стають зміни в свідомості особистості щодо вибору сфери професійної діяльності. Ці зміни йдуть поступово і в ході процесу ведуть особистість до формування її професійних інтересів, потреб і, в кінцевому рахунку, до свідомого вибору професії. Таким чином, основна увага при розробці профорієнтаційних заходів повинна бути зосереджена на виявленні, розвитку, задоволенні інтересів і потреб особистості, її схильностей, мотивів, ціннісних орієнтацій.

1. Головаха Е.И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи / Е.И. Головаха. – К. : Наук. думка, 1988. – 144 с.
2. Профессиональное самоопределение и трудовой путь молодежи / В.Л.Оссовский, Л.А.Аза, А.И.Вишняк, Е.И.Головаха. – К. : Наук. думка, 1987. – 304 с.
3. Шубкин В.Н. Молодежь вступает в жизнь (по материалам социологического исследования проблем трудоустройства и выбора профессии) / В.Н. Шубкин // Вопр. философии. – 1965. – № 5. – С. 57–70.
4. Чистякова С.Н. Профессиональная ориентация школьников: организация и управление / С.Н. Чистякова, Н.Н. Захаров – М. : Педагогика, 1987. – 160 с.
5. Титма М. Молодое поколение / М. Титма, Э. Саар. – М. : Мысль, 1975. – 255 с.
6. Павлютенков Е.М. Профессиональная ориентация учащихся / Е.М. Павлютенков. – К. : Рад. шк., 1983. – 152 с.
7. Климов Е.А. Введение в психологию труда / Е.А. Климов. – М. : Изд-во МГУ, 1988. – 200 с.
8. Шавир П.А. Психология профессионального самоопределения в ранней юности / П.А Шавир. – М. : Педагогика, 1981. – 96 с.

9. Уколова А. Мотиви вступу до вищих навчальних закладів: погляд старшокласників, їх батьків та вчителів (аналізуючи матеріали фокусованих групових інтерв'ю) / А. Уколова // Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління : зб. наук. пр. ДонДУУ. – Т. XII. – Вип. 179. Серія "Соціологія" – Донецьк : ДонДУУ, 2011. – С. 496–505.
10. Уколова А. Вибір професії: на порозі життєвого шляху / А. Уколова // Молодіжна політика: проблеми та перспективи : зб. наук. пр. / наук. ред. С.А. Шудло]. – Дрогобич : Ред.-вид. від. Дрогобицького держ. пед. ун-ту ім. Ів. Франка, 2011. – С. 264–269.
11. Молодь на порозі самостійного життя / Д.А. Дмитрук (кер. авт. кол.), Яременко О.О., Балакірєва О.А. та ін. – К. : Держ. і-нт проблем сім'ї та молоді, 2004. – 166 с.
12. Сатта Г.-М.М. Процес професійного самовизначення учнівської молоді : модельний аналіз / Г.-М. М. Сатта // Вісник Харк. нац. ун-ту внутр. справ. – 2011. – № 2. – С. 343–352.
14. Підліток у великому місті: фактори та механізми соціалізації : кол. моногр. / Л.Г. Сокур'янська, В.Л. Арбеніна, О.Б. Зінчина, А.М. Ніколаєвська. – Х. : Вид. центр Харк. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна, 2000. – 207 с.

Транслітерований список джерел

1. Golovaha E.I. Zhiznennaja perspektiva i professional'noe samoopredelenie molodezhi / E.I. Golovaha – K. : Nauk. dumka, 1988. – 144 s. [in Russian]
2. Professional'noe samoopredelenie i trudovoj put' molodezhi / V.L. Ossovskij, L.A. Aza, A.I. Vishnjak, E.I. Golovaha – K. : Nauk. dumka, 1987. – 304 s. [in Russian]
3. Shubkin V.N. Molodezh' vstupaet v zhizn' (po materialam sociologicheskogo issledovanija problem trudoustrojstva i vybora professii) / V.N. Shubkin // Vopr. filosofii. – 1965. – № 5. – S. 57–70. [in Russian]
4. Chistjakova S.N. Professional'naja orientacija shkol'nikov: organizacija i upravlenie / S.N. Chistjakova, N.N. Zaharov – M. : Pedagogika, 1987. – 160 s. [in Russian]
5. Titma M. Molodoe pokolenie / M. Titma, Je. Saar – M. : "Mysl'", 1975. – 255 s. [in Russian]
6. Pavljutenkov E.M. Professional'naja orientacija uchawihsja / E.M. Pavljutenkov – K. : Rad. shk., 1983. – 152 s. [in Russian]
7. Klimov E.A. Vvedenie v psihologiju truda / E.A. Klimov – M. : Izd-vo MGU, 1988. – 200 s. [in Russian]
8. Shavir P.A. Psihologija professional'nogo samoopredelenija v rannej junosti / P.A Shavir – M. : Pedagogika, 1981. – 96 s. [in Russian]
9. Ukolova A. Motyvy vstupu do vyshhyh navchal'nyh zakladiv: pogljad starshoklasnykiv, i'h bat'kiv ta vchyteliv (analizujuchy materialy fokusovanyh grupovyh interv'ju) / A. Ukolova // Suchasni suspil'ni problemy u vymiri sociologii' upravlinnja : zb. nauk. pr. DonDUU. – Т. III. – Vyp. 179. Serija "Sociologija" – Donec'k : DonDUU, 2011. – S. 496–505. [in Ukrainian]

10. Ukolova A. Vybir profesii': na porozi zhyttjevogo shljahu / A. Ukolova // Molodizhna polityka: problemy ta perspektyvy: zb. nauk. pr. / nauk. red. S. A. Shudlo]. – Drohobych : Red.-vyd. vid. Drohobyc'kogo derzh. ped. un-tu im. Iv. Franka, 2011. – S. 264–269. [in Ukrainian]
11. Molod' na porozi samostijnogo zhyttja / D. A. Dmytruk (ker. avt. kol.), O. O. Jaremenko, O. M. Balakirjeva, T. V. Bondar, D. M. Dikova-Favors'ka ta in. – K. : Derzhavnyj in-t problem sim'ri ta molodi, 2004. – 166 s. [in Ukrainian]
12. Sappa G.-M. M. Proces profesijnogo samovyznachennja uchniv's'koi' molodi : model'nyj analiz / G.-M. M. Sappa // Visnyk Hark. nac. un-u vnutr. sprav. – 2011. – № 2. – S. 343–352. [in Ukrainian]
13. Pidlitok u velykomu misti: faktory ta mehanizmy socializacii' : kol. monogr. / L.G. Sokurjans'ka, V.L. Arbenina, O.B. Zinchyna, A.M. Nikolajevs'ka – H. : Vyd. centr Hark. nac. un-tu im. V.N. Karazina, 2000. – 207 s. [in Ukrainian]

Отримано: 15.05.12

G.-M. M. Sanna

ПРОФЕСИОНАЛЬНОЕ САМООПРЕДЕЛЕНИЕ УЧАЩЕЙСЯ МОЛОДЕЖИ КАК ПРОЦЕСС: ЭМПИРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

В статье проведен анализ результатов исследования процесса профессионального самоопределения ученической молодежи. Состояние профессионального самоопределения ученической молодежи изменяется от стадии к стадии и представляет собой сложное образование, присущее определенному возрастному периоду. Эти изменения проходят постепенно и в ходе процесса ведут личность к формированию ее профессиональных интересов, потребностей и, в конечном счете, к сознательному выбору профессии.

Ключевые слова: профессиональная ориентация, профессиональное самоопределение, стадии профессионального самоопределения, мир профессий.

G.-M. M. Sappa

PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION OF SCHOOL'S YOUNG PEOPLE AS A PROCESS: THE EMPIRICAL ANALYSIS

In the article the analysis of results of research of process of professional self-determination of school's young people is conducted. The condition of professional self-determination of school's young people changes from a stage to a stage and represents the difficult formation inherent in the certain age period. Changes in consciousness of the person concerning a choice of sphere of professional work become result of process of professional self-determination. These changes pass gradually and during process conduct the person to formation of its professional interests, requirements, and, finally, to a conscious choice of profession.

Keywords: professional orientation, professional self-determination, stages of professional self-determination, the world of professions.